

METODOLOJİK NATÜRALİZM, ONTOLOJİK NATÜRALİZM VE SOSYOLOJİNİN SINIRLARI

Alper BİLGİLİ*

ÖZ

Karl Marx, Émile Durkheim ve Max Weber gibi sosyolojinin kurucu babaları dinle yakından ilgilenmişler, dini, teorilerine entegre etmişlerdir. O zamandan beri dinler, özellikle dinlerin toplumsal işlevleri, dinlerin zaman içinde nasıl evrim geçirdiği ve dinlerin siyasetle ilişkisi sosyolojinin önemli konu başlıklarından olmuştur. Dinlerin toplumsal yönlerini inceleyen bazı sosyologlar ise, dinlerin doğaüstü kökenlerine ilişkin bir inancın sosyolojik analizin açıklama gücünü azaltacağı iddiasıyla, ontolojik natüralizmi benimsemişlerdir. Bu makale Türkiye'nin önemli sosyologlarından Baykan Sezer'in çalışmalarına odaklanarak bazı sosyologların metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizm arasındaki farkı gözden kaçırdıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Sezer, ana akım Türk sosyologlarının dinle ilgili analizlerine eleştirel yaklaşan bir isim olmasına ve herhangi bir sekülerist ajandaya sahip olmamasına rağmen metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizmi birbirine karıştırmıştır. Bu makalede Tanrı'nın varlığıyla ilgili tartışmaların sosyoloji disiplinin sınırlarını aştığı ve sosyolojik analizin ontolojik natüralizmi gerekli kılmadığı gösterilecektir.

101

Anahtar Kelimeler: Ontolojik natüralizm, Metodolojik Natüralizm, Din Sosyolojisi, Baykan Sezer, Émile Durkheim.

GİRİŞ

Din, modern sosyoloji disiplininin kurulduğu ilk günlerden itibaren sosyologların ilgisini çeken bir fenomen olagelmıştır. Sosyologlar, herhangi bir dine mensup olsunlar ya da olmasınlar, dinlerin toplum açısından önemini ve fonksiyonlarının farkına varmışlar; dinlerin, bireylerin ve toplulukların eylemlerini belirleyici rolünü araştırmalarına konu edinmişlerdir.¹ Öyle ki, Durkheim, Marx, Weber gibi din sosyolojisinin kurucularının, aynı zamanda sosyoloji disiplininin kurucuları olduğu düşünüldüğünde din sosyolojisinin, sosyoloji ile yaşıt olduğu ifade edilebilir.² Her ne kadar sonraki dönemlerde sekülerleşme tezinin de etkisiyle sosyologlar, dinlerin farklı toplumlardaki belirleyiciliğinin azalacağına inanmaya başlasalar da, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, dinlerin yakın gelecekte önemini düşünlüğü kadar hızlı bir şekilde yitirmeyeceği fikri sosyologlar arasında yeniden yaygınlaşmıştır.³

Türk sosyologları, 20. yüzyılın başından itibaren Batı sosyolojisinin ilgi alanlarını yakından takip etmişlerdir. Bu nedenle, Türkiye'de sosyologların dine olan ilgilerini de Batı sosyoloji literatüründen bağımsız bir şekilde anlamlandırmak mümkün değildir. Türk sosyologları, Batı'da

¹ Michele Dillon, "The Sociology of Religion in Late Modernity," *Handbook of the Sociology of Religion* içinde, ed. Michele Dillon (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 7.

² Grace Davie, "The Evolution of the Sociology of Religion", *Handbook of the Sociology of Religion* içinde, 61.

³ Davie, "The Evolution of the Sociology of Religion", 61.

dinin sosyolojik açıdan ele alınış şeklini benimsemekle kalmamış, kendilerine seküler seçkinler tarafından biçilen rolün de etkisiyle dinin toplumdaki belirleyiciliğinin azalacağı yönündeki fikri ikna edici bulmuş ve bu tezi, Türk toplumu için ne kadar isabetli olduğunu derinlemesine araştırmadan benimsemişlerdir.⁴ Baykan Sezer'in çalışmaları ve bilhassa da *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* isimli eseri, bu anlamda Türk sosyoloji literatüründe önemli ve farklı bir yere sahiptir. Sezer, kendisinin de ifade ettiği gibi bu eserinde Batı Avrupalı sosyologların arkasından gitmek yerine, dini, özgün bir sosyolojik analize tabi tutmaya çalışmıştır. O, Türkiye'de dinin sosyolojiye konu edinilmesinin temel nedeninin dinin toplumsal ve/veya toplumlar arası öneminin kavranmasıyla ilgili olmadığını belirttiikten sonra, Türk sosyologlarının dini, Batılı sosyologlar önemseydiği için incelediğini ifade etmiştir. Nitekim dinin öneminin kavranmamış olmasının doğal bir sonucu olarak Türkiye'de dinle ilgili yapılan sosyolojik araştırmalar, Sezer'e göre, yetersizdir. Hatta Sezer, bu nedenle Türkiye'de din sosyolojisinin daha ziyade Hristiyanlık sosyolojisi olduğunu iddia eder.⁵ Bu bağlamda Sezer'in dine ve din sosyolojisine yaklaşımının dikkate değer olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, her ne kadar bahsi geçen bu noktalarda Sezer'i haklı bulsak da bu çalışmada Sezer'in dinin sosyolojik analizi ile ilgili görüşlerinin eleştirel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Bilhassa, dinin sosyolojik analizinin, ontolojik natüralizmi gerekli kıldığı yönündeki görüşün temelsiz olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızda Sezer'in seçilme nedeni, onun, birçok konuda Türkiye'deki din sosyolojisi literatürüne eleştirel yaklaşmasına rağmen konu metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizm arasındaki farka geldiğinde ortodoks görüşün dışına çıkamamasıdır. Ancak metin boyunca da gösterileceği gibi bu hatalı eğilim, Sezer'le veya Türk sosyologları ile sınırlı değildir.

1. SEZER'E GÖRE DİN VE SOSYOLOJİ

Sezer de dinin, sosyoloji biliminin doğuşundan itibaren bir merak konusu olduğunu belirtir. Hatta, din, Sezer'e göre sosyolojinin kurucu babaları için "endüstri"den sonra en önemli konu başlığı olmuştur.⁶ Gerçekten de Sezer'in de belirttiği gibi din, endüstrileşme ile beraber sosyolojinin en sık tartışılan temalarından birisi olmuş, birçok sosyolog bu iki konuyu birbiriyle ilişkilendirmiş, beraber tartışmıştır. Örneğin Émile Durkheim, 1897'de kaleme aldığı, sosyolojinin temel metinlerinden olan *İntihar* adlı çalışmasında toplumdaki endüstrileşme gibi süreçlerle dinin toplumdaki eski gücünü yitirmesinin eş zamanlı olduğundan hatta bu ikisi arasında nedensel bir ilişkinin varlığından bahsetmiştir. Durkheim'a göre dinler, endüstrileşmiş toplumlarda eskisi gibi toplumsal entegrasyonu sağlayamamaktadır. Bu fonksiyonu devralabilecek, modern toplumlardaki intihar gibi hastalıklara deva olabilecek adaylardan birisi, endüstrinin bir ürünü olan mesleki örgütlerdir.⁷ Durkheim ünlü "anomi" kavramını tartışırken de dinin modern toplumlarda ekonomiye göre daha önemsiz hale gelmesine atıfta bulunur. Endüstriyel toplumlarda dinin toplumsal eylemler üzerindeki belirleyici etkisi azalmış, ekonomik başarı ön plana çıkmış, böylece toplumda bir huzursuzluk ortaya çıkmıştır. Çünkü bu tür tatmin edici bir başarı, toplumda sadece çok az bir kesim tarafından başarılabilir. Ekonomik başarıyı elde edemeyen kesimlerse üzülmeye mahkûmdur.⁸ Benzer bir

⁴ Necdet Subaşı, "Din ve Toplum Arasındaki İlişkileri Anlam(landırm)ak ya da Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmaları," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6/2 (2008), 178-180.

⁵ Baykan Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı* (İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981), 18-21.

⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 15.

⁷ Émile Durkheim, *Suicide: A Study in Sociology*, çev. John A. Spaulding ve George Simpson (Londra: Routledge, [1897] 2005), 345-346.

⁸ Ken Morrison, *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought* (Londra: Sage, 2006), 230.

şekilde Weber de modern ve “rasyonel” toplumlarda dinlerin oynayacağı rolle ilgili öngörülerde bulunmuştur. Alman sosyolog, her ne kadar modern dünyanın beraberinde getirdiği yenilikleri büyük bir sevinçle karşılamasa ve bürokratlardan “ruhunu kaybetmiş uzmanlar”, rasyonaliteden “demir kafes” diye bahsetse de rasyonelliğin işlediği modern dünyada dinin belirleyiciliğini yitireceğine inanır.⁹

İlk dönem sosyologları, dinlerin modern endüstriyel toplumlarda önemini yitirmesini –ve gelecekte daha da fazla yitirecek olmasını– kısmen artan rasyonelliğe, bilimsel bilginin bu toplumlarda öne çıkmasına ve dini bilginin yerini almasına bağlarlar. Onlara göre bu süreç, bireysel/toplumsal hayatta neden olduğu tüm sıkıntılara, örneğin yabancılaşma ve anomalilere rağmen devam edecektir ve geri döndürülemezdir.¹⁰

Sezer, Batılı sosyologlar gibi endüstrileşme ile din arasında bir ilişki olduğunu kabul etse de, birçok konuda dine Batılı sosyologlardan farklı bir perspektiften bakar. Her şeyden önce Sezer, neden din üzerine bir kitap yazma gereği gördüğünü açıklarken klasik sosyologlar gibi dinin toplumda oynadığı role vurgu yapmaz. Sezer için daha önemli olan ilişki türü, toplumlar arası olandır. Ona göre din, “endüstri devrimi ile yeryüzünde kurulan toplumlar arası yeni ilişkileri kavrayabilmemize yardımcı olabilecek en önemli kesit”tir.¹¹ Bu bağlamda Sezer’in dinin toplumdaki fonksiyonlarını tespit etmeye çalışan veya dinin insanların hayatlarını nasıl şekillendirdiğini analiz eden sosyologlardan farklı bir araştırma alanı seçtiği ifade edilebilir.

Sezer, dinin sosyolojik analize ihtiyaç duyup duymadığı sorusunu önemser. Ona göre, “dinin, açıklanması için sosyolojiye ihtiyacı yoktur. Sosyolojiden önce ve bugün de sosyolojinin dışında din kendi tanım ve anlamını bulabilmektedir. Bu tanım ve anlam, toplumsal olarak da geçerlidir ve toplum yaşayışında büyük bir etkiye sahiptir.”¹² Bu ifadeler açık olmadığı gibi Sezer’in kitap boyunca takındığı tutumla da uyumsuzdur. Öncelikle açık olmama konusuna değinelim. Sezer, dinlerin kendilerini açıkladığını iddia ederken bu açıklamanın sosyolojik açıklamayı da gereksiz kıldığını iddia ediyor gibidir. Ancak dinlerle ilgili olarak yazılmış bir sosyoloji kitabında kastedilen bu olmamalıdır. Dahası dinler, kendi varlıklarının sosyolojik analizini yapma iddiasında da değildirler. Elbette dinler neden var olduklarını açıklarlar ama bu Tanrı’nın din göndermekteki gayesini açıklamaya yönelik bir izahıdır; dinlerin toplum hayatında gördükleri işlev veya zaman içinde geçirdikleri evrim ise dinlerin açıklama niyetinde oldukları konular değildir. Dolayısıyla “dinin, açıklanması için sosyolojiye ihtiyacı yoktur” ifadesi makul görünmemektedir. Bunun yanında bu ifade, ileride de göreceğimiz gibi, Sezer’in, dinin sosyolojik analizine daha fazla yer açmak için dinin Tanrısal bir yönünün olmadığını varsaydığı düşünülüğünde tutarsız da olacaktır.

Baykan Sezer, tüm dinleri aynı kategori altında değerlendirmemekte, dinleri farklı başlıklar altında toplamaktadır. Sezer bu anlamda, sadece animist dinlerle İbrahimi dinler arasında değil, İbrahimi dinlerin içinde de bir ayrıma gider. Ona göre bazı dinler, din sosyolojisindeki belli önemli

⁹ Inger Furseth ve Pål Repstad, *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and Contemporary Perspectives* (Aldershot: Ashgate, 2006), 85.

¹⁰ Michele Dillon, “The Sociology of Religion,” *The New Blackwell Companion to Social Theory* içinde, ed. Bryan S. Turner (West Sussex: Wiley-Blackwell, 2009), 414.

¹¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 17.

¹² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 19-20.

konuları çalışmayı yasaklar. Örneğin Hristiyanlık'a göre bu konular üzerine kafa yormak yersiz bir eylemdir. Sezer bu konuda daha fazla detaya girmez. Toplumla ilgili hangi soruları sormanın hangi Hristiyan kutsal metinlerinde veya hangi Kilise otoriteleri tarafından yasaklandığını açıklamaz. Bununla beraber Sezer'e göre İslam, bu tür yasaklar getirmez.¹³ İlginç olan Durkheim'ın benzer bir iddiayı Hristiyanlık için tersten dile getirmiş olmasıdır. Durkheim, düşünce özgürlüğü de dâhil olmak üzere modern Batı'nın sahip olduğu birçok olumlu özelliğin Hristiyan idealler ile uyumlu olduğunu hatta Hristiyanlık'tan kaynaklandığını ifade eder.¹⁴

Her ne kadar günümüzde son derece popüler olan ve "yeni-ateizm" olarak adlandırılan akımın temsilcileri din ve bilimi mutlak çatışma halinde göstermekte, dini, toplumdaki tüm kötülüklerden sorumlu tutmaktalarsa da¹⁵ seküler bir sosyoloğun dinin fonksiyonlarından veya toplumsal hayata katkılarından bahsetmesi, sosyoloji literatürüne aşına olanlar tarafından garipsenmeyecektir. Örneğin Durkheim, Hristiyanlık'ın ilahi bir din olduğunu reddetmesine rağmen onun toplumsal faydalarından bahseder. Ona göre, az önce de değindiğimiz gibi, düşünce özgürlüğünün kökenini Hristiyanlık'ta bulmak mümkündür.¹⁶ Max Weber de "Meslek Olarak Bilim" adlı eserinde dinin önemli bir fonksiyonunu doğa bilimlerinin sınırları üzerinden dile getirir:

Hayat yaşanmaya değer midir ya da ne zaman yaşanmaya değerdir –tıp bu soruyu sormaz. Doğa bilimleri bize, hayata teknik bakımdan egemen olmak için ne yapılması gerektiği sorusunun yanıtını verir. Hayat üstünde teknik egemenlik kurmamız gerekip gerekmediği ve bunun anlamlı olup olmayacağı sorusunu bir yana iter ya da bu konuda bazı kabuller yaparak ilerler.¹⁷

Amerikalı sosyolog Peter Berger de Weber gibi düşünür. Ona göre din, bilhassa acı, trajedi ve ölüm gibi tecrübeleri açıklama gücüyle evreni ve hayatı anlamlandırmada ve insanları, toplumları kaostan kurtarmada eşsiz bir işlev görür. Berger'e göre din, hayata anlam katmak ve insanlara amaç sunmanın ötesinde işlevlere de sahiptir. Örneğin, günlük hayatta acı ve sevinç durumlarında yaşanabilecek anormallikler ve aşırı tepkiler, dini ritüeller sayesinde frenlenmekte ve hasarları en aza indirgenmektedir.¹⁸

Birçok sosyoloğa göre dinlerin zaman içinde bazı fonksiyonlarını yitirdiklerinden söz etmek mümkündür. Baykan Sezer de benzer bir pozisyonu benimser. Ona göre "din, doğrudan doğruya başvurma konusu olmaktan çıktığı gibi XX. yy.da toplumsal görevini de yitirmiş görünmektedir."¹⁹ Belki de bu yüzden o, dinlerin toplum içinde oynadıkları fonksiyonlardan ziyade toplumlar arası fonksiyonlara odaklanmıştır.²⁰ Örneğin, ileride daha detaylı inceleyeceğimiz gibi, Sezer'e göre

¹³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 19.

¹⁴ W. S. F. Pickering, *Durkheim's Sociology of Religion: Themes and Theories* (Cambridge: James Clark & Co., 1984), 423.

¹⁵ Örneğin bk. Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Melisa Miller, Barbaros Efe Güner, Tunç Tuncay Bilgin (İstanbul: Kuzey, 2015). Bu konuda bir eleştirel analiz için bk. Alper Bilgili, "An Introduction to Logical Fallacies: Dawkins' The God Delusion," *European Journal of Science and Theology* 8/2 (2012), 39-46.

¹⁶ Pickering, *Durkheim's Sociology of Religion*, 422-423.

¹⁷ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, ed. H. H. Gerth ve C. Wright Mills, çev. Taha Parla (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987), 140.

¹⁸ Robert Wuthnow, *Rediscovering the Sacred: Perspectives on Religion in Contemporary Society* (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1992), 18-19.

¹⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 22.

²⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 17.

evrensel dinler, toplumlar arası çatışmalarda bir işleve sahip olduğu için var olmuşlardır.²¹

2. METODOLOJİK NATÜRALİZM VE ONTOLOJİK NATÜRALİZM

Bu makalenin temel amacı, dinlerin sosyolojik analizi yapılırken metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizm arasındaki sınırın gözetilmediğine dikkat çekmektir. Baykan Sezer'in analizi, burada tartışmayı somutlaştırmak için bir örnek olarak kullanılmıştır. Görece eleştirel bir din sosyolojisi analizinin dahi bu sınırı gözetmemesi; Türk sosyolojisinin bu önemli isminin metodolojik natüralizmin ontolojik natüralizmi gerektirdiğini ima etmesi kanımızca incelenmeye değerdir. Her ne kadar Sezer, sosyolojinin, dinin özünü veya içeriğini doğruluk yanlışlık yönünden incelemeyeceğini iddia etse ve sosyolojinin dinin toplumsal yönünü incelemekle yetinmesi gerektiğini belirtse de²², diğer taraftan, sosyolojik açıklamayı kısıtlayacağı gerekçesiyle dinlerin ilahi yönlerinin reddedilmesi ve dinlerin toplumsal bir inşa olarak alınması gerektiği iddiasında bulunmaktadır. Şöyle ki, Sezer, dinlerin nasıl ortaya çıktığı ve kaynağının ne olduğu ile ilgili soruların iki farklı şekilde cevaplanabileceğini iddia eder. İlkine göre "din, insan yaşantısından bağımsız doğaüstü bir gerçektir." İkinci görüşe göre ise "din, toplum yaşantısı ile birlikte ortaya çıkan ve toplum yaşantısı ile birlikte gelişen bir olaydır." Sezer bu noktada ilk seçeneği eler: "Birinci görüş, dini, sosyolojinin ilgi alanı dışına taşımaktadır. Bu nedenle biz, yalnızca ikinci görüşü tartışmakla yetineceğiz."²³

Sezer, dinlerin insanlar tarafından yaratıldığını bazen örtük bazen açık bir şekilde ifade eder. Buna verilebilecek bir örnek dinlerin peygamberler tarafından uydurulduğunun iddia edildiği şu satırlardır: "Toplum içinde insanlar çeşitli olaylarla karşılaşmaktadırlar. Toplum içinde yaşantılarını sürdürebilmek için bu olayları açıklamak ihtiyacını duymaktadırlar. Ancak eldeki bilgiler her zaman bu olayların hepsini açıklamaya yetmeyebilir. Açıklama bulunamayan olayları bilmemezlikten gelmek de insan için mümkün olmamaktadır. Eldeki bilgi yetersizliği karşısında gerekli açıklamalar ancak kişisel parıltılarla sağlanmaktadır. Peygamberlerin tarihteki yerlerini ancak bu çizgide kavrayabilmemiz mümkündür."²⁴ Sezer, peygamberlerin neden toplumun bilgi yetersizliğini gideren kişiler olarak anlaşılması gerektiğini açıklamaz. Yine o, peygamberlerin bu şekilde resmedilmesinin sosyolojik açıdan nasıl bir fayda sağlayacağına da değinmez. Esasen Sezer, burada, insanların cevaplayamadıkları sorular nedeniyle doğaüstüne yöneldiklerini iddia ederek Batı literatüründe hayli sık rastlanan ve "boşlukların tanrısı" diye bilinen açıklamayı benimsemektedir. Sosyolojinin kurucularından Auguste Comte'tan beri çok tanrılı dinlerden tek tanrılı semavi dinlere doğru bir evrim fikri ve dolayısıyla insanlar ve/veya toplum tarafından yaratılan din görüşü, birçok düşünür tarafından makul bulunmuştur. Bu açıklamalarda dinlerin ortaya çıkışı, bir doğa olayından korkan ve ona anlam veremeyen bir "ilkel" in cehaleti ile ilişkilendirilir.²⁵ Toplum tarafından yaratılan din fikri, daha sonra Durkheim tarafından benimsenecek ve geliştirilecektir. Ona göre toplum, bilinçli bir planın neticesinde olmadan dinleri yaratmıştır. Böylece, toplum, din ve onun sunduğu araçları kullanarak bireylerin eylemlerini ve hatta düşüncelerini kontrol altına alabilmektedir.²⁶ Bu anlamda

²¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 87-88.

²² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 21.

²³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 30.

²⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 20.

²⁵ Bu açıklamanın tipik bir örneği için bk. A. M. Celâl Şengör, *Newton Neden Türk Değildi?* (İstanbul: Ka Kitap, 2015), 124-125.

²⁶ John H. Hick, *Philosophy of Religion* (New Jersey: Prentice Hall, 1990), 30.

Sezer'in eleştirel bir analize tabi tutmadan bu geleneği takip ettiği ifade edilebilir.²⁷

Burada Sezer'in metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizm kavramlarıyla ilgili tartışmaya kavramların isimlerini zikretmeden girdiğini belirtmek gerekir. Felsefe literatüründe metodolojik natüralizm ile ontolojik natüralizm arasında şöyle bir ayrıma gidilir: Ontolojik natüralizmi savunan bir kişi doğaüstü veya doğa dışında varlıkların olmadığına inanır. Metodolojik natüralizmi savunan bir kişi ise bu pozisyonu benimsemek zorunda değildir. Metodolojik natüralizmde doğaüstünün varlığı reddedilmeksizin, bir metot olarak sanki doğaüstü bir varlık yokmuş gibi davranılır. Bir bilim insanı, doğaüstü varlıkların olduğuna inanıp (yani ontolojik natüralizmi reddedip) aynı zamanda bilimsel araştırmalarında açıklama yaparken sanki doğaüstü varlıklar yokmuş gibi davranabilir (yani metodolojik natüralizmi benimseyebilir).²⁸ Elbette bu konu, düşünüldüğünden daha karmaşık ve çok boyutludur. Örneğin Robert A. Larmer gibi felsefeciler bilim insanlarının metodolojik natüralizmi benimsemeleri gerektiği fikrini eleştirmişlerdir. Bilimsel incelemenin, bir metodoloji ile sınırlanmasının hatalı olduğunu iddia eden Larmer, eldeki verileri doğaüstü aktörler ve varlıklarla daha iyi açıklanabiliyorsa bunları baştan yok saymanın makul olmadığını ve böyle bir tavrın açıklama gücünü zayıflatacağını düşünmektedir.²⁹ Bu tartışmanın detaylarına daha fazla girmek yerine bu aşamada şunu belirtmek gerekir ki, doğaüstü varlıkların olduğuna inanmakla onları bilimsel açıklamaya dâhil etmek ayrı şeylerdir.

Şimdi Sezer'in dinlerin kaynağı ile ilgili açıklamasına geri dönelim. Öncelikle, burada, Sezer'in muğlak ifadelerinin bir kafa karışıklığı yarattığı söylenebilir. İlk seçeneği ele alalım: "din, insan yaşantısından bağımsız doğaüstü bir gerçektir." Esasen dinlerin doğaüstü bir kaynağı olduğuna inansın ya da inanmasın, hiç kimse dinlerin insan yaşantısından bağımsız olduğunu iddia etmeyecektir. Dinler, doğaüstü bir kaynağa sahip de olsalar, insan ve toplum ile ilgili hükümler içerirler, düzenlemeler yaparlar. Dinlerin yorumları da toplumdan topluma değişebilir. Dolayısıyla Sezer'in burada ifade ettiği seçenek, gerçekçi değildir. Başka bir ifadeyle, kimse, dinlerin insan yaşantısından bağımsız olduğunu iddia etmemektedir. Sezer'in bu noktada felsefede *korkuluk safsatası* olarak bilinen mantık hatasını işlediği iddia edilebilir. Bu mantık hatasını işleyen kişiler, eleştirmek istedikleri pozisyonu olduğundan daha zayıf veya hatalı bir şekilde resmederler ki onu kolayca alt edebilsinler. Sezer'in bu hatayı işlediğini düşünme nedenimiz, onun, dinlerin doğaüstü kaynağa sahip olduğunu savunanları, o kişiler dinlerin insan yaşantısından bağımsız olduğuna inanıyorlarmış gibi sunmasıdır.

Bununla beraber, kitabın geneline bakıldığında Sezer'in burada kendisini tam olarak ifade

²⁷ Günümüzde indirgemecilik farklı şekillerde devam etmektedir. Bilhassa dinlerin kökeninde biyolojik-psikolojik unsurların var olduğunu iddia eden evrimsel psikolojik indirgemecilik son dönemde popülerlik kazanmıştır. Bk. Pascal Boyer, *Religion Explained: The Human Instincts that Fashion Gods, Spirits and Ancestors* (Londra: Vintage, 2002). İnsanların dinlere inanmasının ardındaki biyolojik ve evrimsel açıklamalardaki temel problem şudur ki, bu açıklamaların doğru olması durumunda da dinlerin ilahi olmadığı ispatlanmamaktadır. Zira bu tür bir iddia, felsefede *kökensel safsata* denilen mantık hatasını işlemektedir. Şöyle ki, bir kişinin evrimsel süreçte kazandığı bazı eğilimler neticesinde o kişinin dine inanmaya yatkın olması, dini inancın kökenine veya o inancın sahilliğine ilişkin bir bilgi vermemektedir. Fraser Watts, "Natural Theology and the Mind Sciences," *The Oxford Handbook of Natural Theology* içinde, ed. Russell Re Manning (Oxford: Oxford University Press, 2013), 485.

²⁸ Alvin Plantinga, *Where the Conflict Really Lies: Science, Religion, and Naturalism* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 168-170.

²⁹ Robert A. Larmer, "Psychology, Theism, and Methodological Naturalism," *Research in the Social Scientific Study of Religion* içinde, ed. Ralph L. Piedmont ve Andrew Village (Leiden: Brill, 2012), 135-150.

edemediği, onun bu seçenekte dinlerin insan yaşantısından bağımsız olmasından ziyade dinlerin doğaüstü yanına vurgu yaptığı düşünülebilir. Eğer durum buysa ortaya başka bir sorun çıkacaktır. Bu durumda Sezer'in, dinin doğuşu ve kaynağı konusunda sunduğu iki alternatif açıklamanın aslında birbirini tam olarak dışlamadığı görülecektir. Şöyle ki, bir sosyolog, dinin doğaüstü bir kaynağa dayandığına inanıp aynı zamanda dinlerin toplum yaşantısıyla beraber ortaya çıktığını kabul edebilir. Yani dinlerin doğaüstü kaynağına inanıp (başka bir ifadeyle, ontolojik natüralizmi reddedip) dinlerin toplum yaşantısıyla beraber nasıl doğduğunu, bu toplumlarda nasıl bir rol oynadığını ve zaman içinde evrildiğini incelemek, bunu yaparken de metodolojik natüralizmi benimsemek mümkündür. Sezer bu noktada, ilk seçeneğin, yani dinlerin doğaüstü bir güç tarafından gönderildiği tezinin, sosyolojik araştırmanın sınırlarını aştığını söylerken³⁰ haklıdır. Ancak sosyolojik analizin, dinlerin doğaüstü bir güç tarafından gönderildiği tezini doğrulamadığı gibi yanlışlamadığı da unutulmamalıdır.

Sezer için dinler, “her şeyden önce toplumların kendilerini tanıma ve tanıma aracı olmuşlardır.”³¹ Sezer, dinlerin bu fonksiyonları ile bağlantılı olarak bir evrimden geçtiklerini iddia eder. Burada bahsedilen evrim basamakları, kabaca ilk dönem sosyologlarının zihnindekiyle uyumludur. Toplum, ortaya çıkıp gelişmeye başlayınca çok tanrılı dönem başlamış, toplum içi ve toplumlar arası ilişkiler neticesinde zamanla tek Tanrılı dinlere doğru bir evrim yaşanmış, en nihayetinde yine toplumlar arası çatışmalar neticesinde evrensel dinler ortaya çıkmıştır.³² Bugün birçok sosyolog ve antropolog, bilhassa yazının icadından önceki dönemi anlatan bu iddiaların spekülatif olduğunu iddia etmekte, ilk dönem sosyolog ve antropologlarının bu görüşlerini şekillendirirken metafizik ve ideolojik pozisyonlarından sıyrılmadıklarını ifade etmektedir. Örneğin Edward Evans-Pritchard, dinlerin kökenlerine dair açıklamalarda bulunan bu teorilerin, teorisyenlerinin ideolojik ve metafiziksel ajandalarından bağımsız anlaşılacağına dikkat çeker.³³ Bu noktada Evans-Pritchard'ın kendisinden önceki “koltuk” teorisyenlerinden farklı olarak antropolojinin gereklerini yerine getirdiğini ve teorilerinde bahsettiği toplulukları ziyaret edip incelediğini belirtmek gerekir. Öyle ki, Evans-Pritchard Afrika'da katılımcı gözlem yapan ilk profesyonel antropolog olarak bilinir.³⁴

Gerçekten de bu döneme dair eserler veren ilk dönem sosyolog ve antropologlarının büyük çoğunluğu, bilhassa pozitivist dünya görüşlerinin etkisi altında kalmışlardır. Samuel Baker ve John Lubbock gibi yazarlar dinlerin bu tür (Comte'çu) bir evrimsel gelişimine öyle inanmışlardır ki, “ilkeller”in aslında hiçbir dine inanmadığını, onların ateist olduğunu iddia etmişlerdir. Bianchi, bu iddiaların ikna edici olmaktan uzak olduğunu, Lubbock'un bu iddiasının onun incelediği topluluklar hakkında yeterince bilgi sahibi olmamasından ve dini çok kısıtlı bir şekilde tasvir etmesinden kaynaklandığını hatırlatır.³⁵

Literatürde dinlerin ortaya çıkışları ve toplum tarafından yaratılmalarıyla ilgili teorilere getirilen başka itirazlar da mevcuttur. Örneğin Durkheim'in toplumsal bir inşa olarak din anlayışının

³⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 30.

³¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 32.

³² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 33.

³³ Edward E. Evans-Pritchard, *Theories of Primitive Religion* (Oxford: Clarendon, 1965), 15.

³⁴ Kieran Flanagan, *Sociological Noir: Irruptions and the Darkness of Modernity* (Londra: Routledge, 2017), 235-236.

³⁵ Ugo Bianchi, *The History of Religions* (Leiden: Brill, 1975), 71; Brian Morris, *Anthropological Studies of Religion* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 91.

gerçekçi olmadığı, böyle bir durumda monoteist dinlerin toplumsal sınırları aşan, dünyanın dört bir yanındaki mensuplarına birlik hissi veren öğretilerinin açıklanamayacağı iddia edilmiştir. Yine Durkheim'ın sunduğu resim, peygamberlerin, toplumdaki mevcut ahlaki kodlarla çatışmasını da anlamlı bir şekilde açıklayamayacaktır. Beklentimiz toplumun dinler aracılığıyla bireyleri kontrol etmesi ise, toplum neden kendisini radikal bir şekilde değiştirmeye aday bu öğretilerin çıkmasına izin vermektedir?³⁶

Esasen, ilk dönem antropologlarının gözlemlerinin objektif ve doğru olması durumunda da tüm dinlerin toplumlar tarafından yaratıldığı veya hiçbir doğaüstü bağlarının olmadığı ispatlanamazdı. Diyelim ki bir antropolog, tıpkı Freud'un bahsettiği gibi doğa karşısındaki aciziyeti nedeniyle doğaüstüne yönelen bir kabile bulsun. Bu durum, bize insanların doğaları hakkında, sözgelimi onların korkuları neticesinde kendilerini yetersiz görüp doğaüstü bir güce sığınma eğilimleri hakkında, bir bilgi verecektir. Ancak bu gözlem, Freud'un iddia ettiği gibi dinlerin tamamının insan eliyle üretildiği³⁷ anlamına gelmeyecektir. İnsanların Tanrı'nın veya doğaüstü bir gücün varlığıyla huzur bulacak bir donanımda olması, Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu hakkında bir bilgi vermemektedir. Esasen, İbrahimi dinlerin Tanrısı'nın var olması durumunda beklenen, kendisine yönelenlere bu tür bir huzuru sağlamasıdır.³⁸ Nitekim Alvin Plantinga gibi birçok din felsefecisi, Freud'un iddiasının bir spekülasyon olmanın ötesine geçmediğini belirtmiş; Tanrı'nın insanı Tanrı'nın var olmasını arzulayacak bir şekilde yaratmış olmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Sonuç olarak, insanların veya toplumların doğa karşısındaki çaresizliklerinden hareketle Tanrı'ya yönelme eğiliminde olmaları, Tanrı'nın veya dinlerin toplumlar tarafından yaratıldığını ispatlamaya yetmeyecektir.⁴⁰

Sezer'e dönersek onun, dinlerin hatalı bir bilinçlenmeden ibaret olduğuna inandığını görürüz:

İnsanın doğayla olan ilişkilerinde tam ve mutlak doğru bilgilerden yoksun oluşu ve toplumlar arası farklılaşma ve sürtüşmelerin insan istekleri dışında nedenlerle gerçekleşmesi insanın bu olaylar karşısında eksiksiz ve doğru olarak bilinçlenmesini engelledi. Bu durum olayların değişik ilişkiler içinde değişik bilinçlenme biçimlerini geliştirdi. Din de bu bilinçlenme biçimlerinden birisidir ve belki de en önemlisidir.⁴¹

Sezer'in bu görüşü, Marx'ın dinle ilgili fikirlerini akla getirmektedir. Marx'a göre din, yarattığı yanlış bilinçle insanların sömürülmelerinden kaynaklanan acılarını dindirir ancak bir yandan da insanların asıl problem üzerine düşünmelerini engeller.⁴² Sonuç olarak Sezer de Marx gibi dinin bir yanlış bilinçlenme olduğuna inanır. Ancak Sezer, Marx'tan farklı olarak bu bilincin veya bilinçlenmenin neden yanlış olduğuna ve nasıl giderileceğine dair detaylı bir açıklama getirmez.

Sezer, dinde doğaüstü fikrinin nasıl neşet ettiği ile ilgili ilginç bir çıkarımda bulunur:

³⁶ Hick, *Philosophy of Religion*, 32.

³⁷ Sigmund Freud, "Excerpt from The Future of an Illusion," *The Sociology of Knowledge* içinde, ed. Volker Meja ve Nico Stehr (Cheltenham: Edward Elgar Pub., 1999), 92-95.

³⁸ C. Stephen Evans, *Philosophy of Religion: Thinking About Faith* (Illinois: Inter Varsity Press, 1985), 129.

³⁹ Alvin Plantinga, *Warranted Christian Belief* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 198.

⁴⁰ Bu konuda daha detaylı bir tartışma için bk. Alper Bilgili, *Bilim Ne Değildir? Yeni - Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017), 92-95.

⁴¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 38.

⁴² Marx ve Engels, *Din Üzerine*, çev. Kaya Güvenç (Ankara: Sol Yayınları, 1976), 38.

Dinde doğaüstü güç düşüncesi de yine insanın yaşayışını teşkil eden ilişkilerde insanın bilgi ve etkisini aşan durumların sonucu gelişmiştir. Belli dış koşulların sonucudur. Bu düşünceyi dinin özüyle açıklamak yanlış olabileceği gibi din olayını da yalnızca bu düşünceye bağlamak konuyu gerçek boyutlarıyla anlamamızı köstekleyecektir.⁴³

Bu açıklama da birkaç açıdan problemlidir. Öncelikle sondaki cümleden başlayalım. Sezer, din olayının sadece doğaüstüne bağlanmasını haklı olarak eleştirmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, bu, pek taraftar bulmamış bir iddiadır. Birçok dindar, dinin aynı zamanda kültürel faktörlerle şekillendiğini kabul eder. Sezer, din olayının ya tamamen doğaüstüne bağlanması ya da tamamen doğaüstünden arındırılması arasında bir seçim yapmamız gerektiğini düşünerek *yanlış ikilem* diye bilinen mantık yürütme hatasını yapmaktadır. Oysa bu konuda üçüncü bir seçenek mümkündür. Dinler, doğaüstü bir kaynağa sahip olabilir ancak zamanla toplumsal etkenler aracılığıyla bugünkü yaşanan hallerini almış olabilirler. Dolayısıyla, dinin doğaüstü yanını reddetmeden de dinin toplum ile ilişkisini analiz etmek mümkündür.

Sezer, dinlerin ortaya çıkışını açıklarken toplum içindeki ilişkilere ve toplumlar arası ilişkilere atıfta bulunmuştur. Örneğin ona göre evrensel dinler toplumlar arası çatışmaların bir sonucudur:

Ancak bu çeşitli ilişkiler içinde tarih boyunca yabancı toplumlarla karşılaşılması, çatışılması toplumlarda dar ilişkileri aşan daha geniş bir birliğe bağlı olmak bilincini doğuracaktır. Ve toplumda çok Tanrılı dinler yerlerini tek Tanrılı dinlere bırakacaklardır.⁴⁴

Burada yine Sezer'in dinin ortaya çıkışını, dinlerin fonksiyonlarıyla ilişkilendirdiğini görüyoruz. Ona göre birlik ihtiyacı, tek tanrılı dinleri yaratmıştır. Oysa burada neden-sonuç ilişkisi başka türlü de kurulabilir. Yani, doğaüstü bir gücün isteği doğrultusunda evrensel dinler ortaya çıkmış, ardından bu dinler büyük toplumsal birlikteliklere vücut vermiş olabilir. Sezer, bu seçeneği görmezden gelir ve dinin birleştiricilik fonksiyonuna odaklanarak, dinlerin bu görevi ifa etmek için yaratıldığı iddiasını kabul eder. Dahası, Sezer'inki gibi bir yorum, aynı dine mensup toplulukların bin yıllardır süregelen çatışmasını açıklamakta zorlanacaktır. Varlıklarını sürdürmek için "daha geniş bir birliğe bağlı olma bilincini" geliştiren toplumlar neden aynı bilincin doğal bir sonucu olarak kendi içlerinde çatışmamayı tercih etmemektedir? Sezer bu sorunun cevabını vermemektedir.

Sezer için bu toplumlar arası çatışmanın en önemli örneği ve en belirleyici olanı Doğu-Batı çatışmasıdır. Nitekim ona göre üç büyük dinin Yakın Doğu'da, Doğu-Batı çatışmasının en güçlü yaşandığı yerde ortaya çıkmış olması tesadüfî değildir.⁴⁵ Sezer, bu yoruma ilaveten İslam ve Hristiyanlık'ın Yahudilik'ten esinlendiğini ima etmektedir. Bu dinler ona göre Yahudilik'in karşılaştığı sorunlara bakarak "gerekli dersleri çıkarmasını bilmişlerdir."⁴⁶ Dinler kendi başlarına bilinçli aktörler olmadığına göre, Sezer burada dinlerin insanlar ve toplumlar tarafından belli hesaplarla yaratıldığını iddia etmektedir. Zaten Yahudilik de Sezer'e göre verimli toprak elde etme yarışında pragmatik fayda elde etmek için insanlar tarafından yaratılmış bir dindir.⁴⁷

⁴³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 38.

⁴⁴ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 87-88.

⁴⁵ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 92.

⁴⁶ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 92-93.

⁴⁷ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 96.

Sezer kitap boyunca bu hatasını sürdürür. Ona göre “Hristiyanlığın doğuşu, iki ayrı toplumun (Doğu ve Batı) çatışmasının belli bir düzeyde kalıplaştırılması ve sürdürülmesinden başka bir şey değildir.”⁴⁸ Ona göre Hristiyanlık, Doğu’nun Batı’ya karşı başkaldırısı olarak ortaya çıkmıştır. Ama zamanla bu işlevini yitirmiştir.⁴⁹ Sezer’e göre sadece Hristiyanlık’ın ortaya çıkışı değil, onun kurumlarının, mezheplerinin varlığı da aynı perspektiften, yani Doğu-Batı çatışması üzerinden, anlamlandırılabilir. Hem Katolik hem de Protestan misyonerliğin asıl gayesi, “kapitalizmin doğurduğu ilişkilerde Batı’nın elde ettiği yeri Doğu’ya kabul ettirmektir.”⁵⁰ Sezer, İslam’ın ortaya çıkışını da aynı dinamiklerle açıklamaya çalışır. Ona göre İslam, Hristiyanlık’ın başaramadığı role soyunmuş, Doğu’nun Batı karşısındaki savaşında en önemli rolü oynamıştır.⁵¹ Bilhassa Bizans ve İran arasındaki çatışmada Arabistan’ın coğrafi olarak önem kazanması Sezer’e göre İslamiyet’in doğuşuna neden olacaktır.⁵² Doğu-Batı çatışmasının temelinde ticaret yolları vardır ve İslam’ın ortaya çıkışı, bu ticaret yolları üzerine süren rekabetin bir sonucudur.⁵³ Sezer yine aynı hataya düşmekte, öncelikle dinlerin ilahi bir kaynağı olmayacağını önkabul olarak almakta ardından dinlerin tarihsel bir fonksiyonuna atıfta bulunarak dinlerin bu nedenle ortaya çıktığını iddia etmektedir.

SONUÇ

Dinlerin toplumlar tarafından yaratılıp yaratılmadığı sorusu, bu makalenin ilgi alanını aşmaktadır. Burada bizim ilgimizi çeken nokta, Sezer’in metninden hareketle, dinlerin ilahi kökeni olmadığı ve tamamen toplumsal inşalar olduğu yönündeki iddianın temellendirilme şeklidir. Sezer, sosyolojinin, dinlerin özüne ve iddialarının doğruluğuna dair tartışmalarla ilgilenmediğini belirtmekte haklıdır. Bununla beraber buradan yola çıkarak dinlerin ilahi kökene sahip olmadığına ve toplum tarafından uydurulduğuna hükmetmesi, meşru bir adım değildir. Yani, Sezer metodolojik natüralizmin sınırlarını aşmış, sosyolojinin bizi ontolojik natüralizme mecbur bıraktığını ima etmiş, ancak bu görüşünü gerekçelendirememiştir. Kanımızca Sezer’in dinlerin kökeni ve fonksiyonları ile ilgili bir diğer hatası, dinlerin fonksiyonlarından yola çıkarak dinlerin bu fonksiyonları yerine getirmesi için toplumlar tarafından inşa edildikleri sonucuna ulaşmasıdır. Oysa dinlerin Tanrı tarafından gönderilmiş olması durumunda da böyle fonksiyonları icra etmesi mümkündür. Dinlerin belli toplumsal faydalara sahip olması, onların kaynağı konusunda bir bilgi sunmayacaktır. Esasen bu eğilim, yukarıda zikrettiğimiz ilk noktadan tamamen bağımsız değildir. Şöyle ki, muhtemelen, Sezer’in ontolojik natüralizmi kabul edip dinin ilahi kaynaklarını baştan reddetmesi, onun, dinin fonksiyonlarına bakarak dinlerin bu fonksiyonları icra etmek için icat edildiğini düşünmesine neden olmaktadır.

⁴⁸ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 115.

⁴⁹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 145.

⁵⁰ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 137.

⁵¹ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 145.

⁵² Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 146-148.

⁵³ Sezer, *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, 149.

KAYNAKÇA

- Bianchi, Ugo. *The History of Religions*. Leiden: Brill, 1975.
- Bilgili, Alper. *Bilim Ne Değildir? Yeni - Ateist Bilim Anlayışının Felsefi ve Sosyolojik Analizi*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2017.
- Bilgili, Alper. "An Introduction to Logical Fallacies: Dawkins' The God Delusion." *European Journal of Science and Theology* 8/2, (2012): 39-46.
- Boyer, Pascal. *Religion Explained: The Human Instincts that Fashion Gods, Spirits and Ancestors*. Londra: Vintage, 2002.
- Davie, Grace. "The Evolution of the Sociology of Religion." *Handbook of the Sociology of Religion* içinde, ed. Michele Dillon, 61-78. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Dawkins, Richard. *Tanrı Yanılgısı*. çev. Melisa Miller, Barbaros Efe Güner, Tunç Tuncay Bilgin. İstanbul: Kuzey, 2015.
- Dillon, Michele. "The Sociology of Religion in Late Modernity." *Handbook of the Sociology of Religion* içinde, ed. Michele Dillon, 3-15. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Dillon, Michele. "The Sociology of Religion." *The New Blackwell Companion to Social Theory* içinde, ed. Bryan S. Turner, 409-427. West Sussex: Wiley-Blackwell, 2009.
- Durkheim, Émile. *Suicide: A Study in Sociology*. çev. John A. Spaulding ve George Simpson. Londra: Routledge, [1897] 2005.
- Evans, C. Stephen. *Philosophy of Religion: Thinking About Faith*. Illinois: Inter Varsity Press, 1985.
- Evans-Pritchard, Edward E. *Theories of Primitive Religion*. Oxford: Clarendon, 1965.
- Flanagan, Kieran. *Sociological Noir: Irruptions and the Darkness of Modernity*. Londra: Routledge, 2017.
- Freud, Sigmund. "Excerpt from The Future of an Illusion." *The Sociology of Knowledge* içinde, ed. Volker Meja ve Nico Stehr, 92-95. Cheltenham: Edward Elgar Pub., 1999.
- Furseth, Inger ve Pål Repstad. *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and Contemporary Perspectives*. Aldershot: Ashgate, 2006.
- Hick, John H. *Philosophy of Religion*. New Jersey: Prentice Hall, 1990.
- Larmer, Robert A. "Psychology, Theism, and Methodological Naturalism." *Research in the Social Scientific Study of Religion* içinde, ed. Ralph L. Piedmont ve Andrew Village, 135-150. Leiden: Brill, 2012.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Din Üzerine*. çev. Kaya Güvenç. Ankara: Sol Yayınları, 1976.
- Morris, Brian. *Anthropological Studies of Religion*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Morrison, Ken. *Marx, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought*. Londra: Sage, 2006.
- Pickering, W. S. F. *Durkheim's Sociology of Religion: Themes and Theories*. Cambridge: James Clark & Co., 1984.
- Plantinga, Alvin. *Warranted Christian Belief*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Plantinga, Alvin. *Where the Conflict Really Lies: Science, Religion, and Naturalism*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Sezer, Baykan. *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
- Subaşı, Necdet. "Din ve Toplum Arasındaki İlişkileri Anlam(landırm)ak ya da Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmaları." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6/2, (2008): 173-184.
- Şengör, A. M. Celâl. *Newton Neden Türk Değildi?*. İstanbul: Ka Kitap, 2015.
- Watts, Fraser. "Natural Theology and the Mind Sciences." *The Oxford Handbook of Natural Theology* içinde, ed. Russell Re Manning, 475-487. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. ed. H. H. Gerth ve C. Wright Mills, çev. Taha Parla. İstanbul:

Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987.

Wuthnow, Robert. *Rediscovering the Sacred: Perspectives on Religion in Contemporary Society*. Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1992.

ABSTRACT**Methodological Naturalism, Ontological Naturalism and the Limits of Sociology**

The founding fathers of sociology, namely Karl Marx, Émile Durkheim and Max Weber, were profoundly interested in religion, and integrated religion into their grand theories. Since then religion, particularly the social functions carried out by religion, the way religion evolves over time, and religion's relationship with politics have been important topics of research for sociologists. While investigating religions' social aspects, some sociologists embrace ontological naturalism, claiming that a belief in the supernatural roots of religion would curb the scope of sociological analysis. This article aims to dwell on the work of a prominent Turkish sociologist, namely Baykan Sezer, to illustrate how sociologists could fail to distinguish between methodological and ontological naturalism. Despite being critical of mainstream Turkish sociologists' analyses on religion, and lacking any secularist agenda, Baykan Sezer confused methodological naturalism with ontological naturalism. Yet, as will be illustrated in this article, any discussions regarding the existence of God would be beyond sociology's limits and sociological analysis does not necessitate ontological naturalism.

Keywords: Ontological Naturalism, Methodological Naturalism, Sociology of Religion, Baykan Sezer, Émile Durkheim.